КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

Б.Т.ТУРУСБЕКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
ДЕНЕ ТАРБИЯ ЖАНА СПОРТ АКАДЕМИЯСЫ

Б. СЫДЫКОВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫ-ӨЗБЕК ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

И. РАЗЗАКОВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК ТЕХНИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

К 13.22.653 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 371.1:372.879(575.2)(043.3)

БАЙМУРАТОВ КУБАНЫЧ КУРМАНБЕКОВИЧ

ОКУУ ПРОЦЕССИНДЕ ЖОГОРКУ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН АСКЕРГЕ ЧЕЙИНКИ ЖАНА ДЕНЕ ТАРБИЯ КАРАЖАТТАРЫН БИРИМДИГИН КАМСЫЗДОО

13.00.04 – дене тарбиянын теориясы жана методикасы, спорттук машыгуу, ден соолукту чыңдоо жана адаптациялык дене тарбия

Педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2022

Диссертациялык иш Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин «Аскерге чейинки даярдык жана дене тарбиянын усулу» кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:	**Анаркулов Хабибулла Файзулаевич** педагогика илимдеринин доктору, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин дене тарбия жана аны окутуу технологиясы кафедрасынын профессору
Расимий оппоненттер:	**Касымбекова Сауле Ильясовна** педагогика илимдеринин доктору, аль-Фараби атындагы Казак улуттук университеттинин профессору
	Касмалиева Анара Сарыгуловна педагогика идимдеринин кандидаты, доцент «Манас» Кыргыз-Түрк университетинин спорттук илимдер кафедрасынын ага окутуучусу
Жетектөөчү мекеме:	Фергана мамлекеттик университетинин дене тарбия жана спорт теориясы жана методика кафедрасы: 150100, Өзбекстан Республикасы, Фергана ш., Мураббия көч., 19.

Диссертацияны коргоо 2022-жылдын 29-ноябрында саат 15.00дө Б.Т.Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн К 13.22.653 диссертациялык кеңештин жыйынында болот. Дареги: 720064, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 97.

Диссертациялык коргоонун онлайн маалымдоосунун идентификациялык коду https://vc.vak.kg/b/132-b4z-moh-4d4

Диссертация менен Б. Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын алдында (Бишкек ш., Ахунбаев көчөсү, 97), Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети (Ош ш., Г. Айтиев көч., 27), И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети (Бишкек ш., Ч. Айтматов пр., 66) уюмдардын китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин http://ksapcs.kg/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 28-октябрында жөнөтүлгөн.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент Карагозуева Г. Ж.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Өлкөдө болуп жаткан коомдук-саясий кайра куруулар студент жаштардын ар тараптуу физикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу зарылчылыгына багытталган, анын ичинде көптөгөн факторлордон улам аларды толук кандуу билим берүү жана кесиптик ишмердүүлүккө даярдоо маанилүү роль ойнойт, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндө кызмат өтөөгө даярыгы менен да байланыштуу.

Бир катар изилдөөлөрдө республиканын Куралдуу күчтөрүнүн катарына чакырыкка чейинки курактагы жаштарды аскердик кызматка даярдоонун натыйжалуулугунда жетишилген ийгиликтер менен бирге айрым кемчиликтерди да белгилесек болот.

Атап айтканда, жаш окуучулардын моралдык, психологиялык ден соолугунун, жашоо образынын начарлашына көңүл бурушат; дене өнүгүүсүнүн жана дене тарбия даярдыгынын жетишсиздигине, жалпы билим берүүчү мектепте окуу учурунда көпчүлүктүн зарыл болгон аскердик-колдонмо кыймыл көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн өздөштүрүп албагандыгы, «Ден соолук» республикалык спорттук комплекисинин нормаларын жана талаптарын аткара албастыгы [56,57,58,94,128].

Азыркы кырдаалдын себептеринин бири республикада жаштардын, анын ичинде аскердик колдонмо даярдыкка багытталган массалык дене маданияты жана спорт иштерин уюштуруу жана өткөрүү боюнча даярдык саясатынын начардыгына байланыштуу. Мурда болгон илимий-методикалык жана материалдык-техникалык инфраструктура жоголду, мазмундагы стагнациянын белгилери байкала баштады. Алар аскерге чакырылууга чейинки курактагы жаштардын физикалык, психологиялык жана баалуулук-мотивациялык даярдыгынын деңгээлинин олуттуу төмөндөшүн алдын ала аныкташкан.

Республиканын түштүк аймагында болуп өткөн окуялар (1999-2022-жж.), чек арага жакын аймактардагы жаңжалдардын жыштыгы жана ар кандай диний-экстремисттик агымдардын ишмердүүлүгүнүн активдешүүсү, ошондой эле өлкөдө болуп жаткан өзгөрүүлөр күч түзүмдөрүнүн өздөрүнүн иш-аракеттеринин мазмунун, жаштарды аскерге чакырууга чейинки жана дене тарбиялык жактан даярдоонун натыйжалуу болушун талап кылат [1,13,48,59,63,123 ж.б.].

Жаштарды аскерге чейинки даярдоону жакшыртуу маселелери бир нече илимий кызматкерлер тарабынан изилденген. Атап айтканда, Т.Г. Арутюнян (2001), В.В.Кодолов (1996), «Аскерге чакырууга чейинки даярдоо системасында жаштардын дене тарбиясы» М.П. Бандаков (1999),

«Кыргызстандын орто бийик тоолуу аймагында жашаган аскерге чейинки жаштардын дене тарбиясы» Мамбеталиев К. (1994) ж.б. Бир жагынан, жогорудагы окуулар алда качан жүргүзүлгөн болсо, экинчи жагынан, аскерге чакырууга чейинки даярдоо жана физкультура сабактарында колдонулуучу каражаттардын биримдигин камсыз кылуу маселелери козголбогон.

Акыркысына таянып, дисциплиналар аралык байланыштарды ишке ашыруу теориясы кыйла ынанымдуу калыптангандыгын бир катар окумуштуулардын эмгектеринде берилген (А.П. Белеева 1979, О.Г. Беленко 2017, А. Г. Гурьев 2002 ж. б.) жана жаштарды аскерге чакырууга чейинки даярдоо маселеси али өз чечимин таба элек. Жогоруда айтылгандарга байланыштуу биз төмөндөгүдөй **карама-каршылыктардын бар экендигин белгилейбиз:**

- жогорку класстын окуучуларын аскердик милдеттерди ийгиликтүү өздөштүрүүгө даярдоонусун камсыздоо зарылчылыгы жана окуучулардагы физикалык, психофизикалык жана аскердик-колдонмо дене даярдыгынын деңгээлинин бул процесске дал келбегендигинде;
- аскердик кызматка окуучуларды даярдоонун эффективдүүлүгүн жошорулатуу максатында жаштарды аскерге чейинки даярдыгы жана дене тарбия сабактарында колдонулуучу каражаттардын бирдиктүүлүгүн камсыз кылуучу ресурстарды пайдалануудагы болгон муктаждыктар, ошондой эле жалпы билим берүүчү мектептерде тийиштүү сабактарды өтүүдө мазмунун жана усулдарын теориялык негиздеринин жоктугу.

Жогорудагы карама-каршылыктарды илимий жактан изилдөө, биздин оюбузча, сабактар аралык байланыштарды ишке ашыруунун негизинде жогорку класстын окуучуларын аскерге чейинки даярдыкта жана дене тарбиясынын назарияты менен усулдарын өркүндөтүү көйгөйлөрүн жоюуда, аларды алдыдагы аскердик кызматка даярдоого алда канча ийгиликтүү шарт түзмөк.

Диссертациянын темасынын негизги илимий программалар (долбоорлор) менен же ири илимий долбоорлор менен байланышы.

Диссертациянын темасы Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин (КӨЭУ) «Педагогикалык кадрларды даярдоо системасын өркүндөтүү» багыты боюнча илимий изилдөө иштеринин перспективалык планына киргизилген. Маселен: 3.2. «Педагогикалык кадрларды даярдоо системасын өркүндөтүүнүн илимий-педагогикалык негиздери» 2011-2020-ж.

Максаты – жогорку класс окуучуларын Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнүнө кызмат өтөөгө даярдоонун натыйжалуулугун жогорулатууда аскерге чейинки жана дене тарбия жактан даярдоодо

колдонулуучу каражаттардын бирдиктүүлүгүн илимий-педагогикалык жана эксперименталдык жактан негиздөө.

Милдеттери:

1. «Интеграция» түшүнүгүнүн мазмунун, дисциплиналар аралык интеграция теориясынын педагогикалык негиздерин жана Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндөгү аскердик кызматка чакырууга чейинки жаштарды даярдоо көйгөйлөрүн талдоо.
2. Аскерге чейинки жана дене тарбия каражаттарынын бирдиктүүлүгүнүн педагогикалык өбөлгөлөрүнө мүнөздөмө берүү, методологияны жана изилдөөнүн чыгармачыл бөлүгүнө материалдарды чогултуусун аныктоо.
3. Аскерге чейинки жана дене тарбия каражаттарынын бирдиктүүлүгүнө жетишүүгө багытталган педагогикалык эксперименттин мазмунунун натыйжалуулугун негиздөө жана эксперименталдык түрдө текшерүү, ошондой эле практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: «интеграция» түшүнүгүнүн жалпы илимий-педагогикалык мааниси, жалпы билим берүүчү предметтерди ишке ашырууда дисциплиналар аралык байланышты камсыз кылуудагы ролу, аскерге чейинки жана дене тарбия боюнча өнүктүрүүсүн жетишсиздиги такталат, атап айтканда: жогорку класс окуучуларын аскердик кызматка чейинки жана дене тарбия каражаттарынын бирдиктүүлүгүн камсыздоосу жаңы илимий көйгөй экени аныкталып, анын пайда болушуна бир катар педагогикалык өбөлгөлөр себеп болуп шарт түзүлдү, ага жетишүүсүнө тиешелүү усулдар иштелип чыккандыгы негизделди; жогорку класс окуучуларын дене тарбия жана аскерге чейинки даярдыгын дээрлик жогорулануусуна, ошондой эле таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдүүлүгүн жандандырууга, дене тарбия каражаттарынын биримдигине таянып, окутуу усулу иштелип чыгылды.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси: диссертацияда баяндалган теориялык жоболорду аскерге чакырууга чейинки жана дене тарбия мугалимдерин даярдоодо жана мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарын уюштурууда колдонуу сунушталат; илимий изилдөө иштерин жүргүзүүнүн педагогикалык өбөлгөлөрү жана методологиясы – жаштарды аскерге чакырууга чейинки даярдоо тармагында салыштырмалуу изилдөөлөрдү жүргүзүүдө жана учурдагы абалын талдоосу; жалпы билим берүүчү мектептердин жогорку класстарынын окуучулары менен иштөө практикасында, алардын Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрдө боло турган аскердик кызматына даярдыгын жогорулатуу максатында дисциплиналар аралык байланышты кеңири колдонууга негизделген, аскерге чейинки жана дене тарбия сабактарын өткөрүүнүн методикасы иштелип чыгылган.

Изилдөөлөрдүн натыйжалары Ош шаарынын жалпы билим берүүчү мектептеринин иш практикасына киргизилип, 2 аткаруу актысы менен тастыкталган.

Ошондой эле:

- №4712 «Жаштардын «Аскерге чейинки жана дене тарбия» сабагын уюштуруучулук шартын жогорулатуу»;

- №4713 «Куралдуу күчтөрдө кызмат өтөөгө жаштарды аскерге чейинки жана дене даярдыгын каражаттарынын биримдигин камсыздоо аркылуу даярдоодо, илимий изилдөө иштин жалпы тыянагы жана көрсөткүчтөрү», аттуу эки макалага Кыргызпатент тарабынан автордук объектке укуктук күбөлүк берилди.

Коргоого коюлган диссертациянын негизги жоболору:

1. Дене тарбия жана аскерге чейинки даярдык сабактарынын ортосундагы предметтер аралык байланышты кеңири колдонуунун негизинде, жогорку класстын окуучуларын аскерге чейинки даярдыгынын жана дене тарбия каражаттарынын биримдигин камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү.

2. Жогорку класс окуучуларынын олуттуу бөлүгүнүн дене тарбия жана аскерге чейинки даярдыгынын төмөн деңгээли жана аны Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндө кызмат өтөөнүн талаптарына ылайыктуу расмий талап ченемдерин аткаруусун калыбына келтирүү, ошондой эле мектепте окуу учурунда аскердик кызматты өтөө мезгилиндеги аскердик милдеттерин аткаруу.

3. Окуучулардын окуу, таанып-билүү жана практикалык иш-аракеттерин мазмундун, уюштуруунун жана башкаруунун бирдиктүү (бүтүндөй) системасы катары комплекстүү тарбиялык темаларды иштеп чыгууну, окуучуларга педагогикалык билим берүүнүн жана өнүктүрүүнүн психологиялык, педагогикалык жана физиологиялык мыйзам-ченемдүүлүктөрүнө негизделген иштөө шарттарын камсыз кылуу.

Изилдөөчүнүн жеке салымы: «интеграция» (предмет аралык байланыш) түшүнүгүнүн мазмунун тактоо, дене тарбия жана аскерге чейинки даярдыктагы дисциплиналар аралык байланыштын психологиялык-педагогикалык өзөктөрүн негиздөө, аскерге чакыруунун абалын талдоо жана жалпылоо болуп саналат. Жаштарды Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнүн катарында аскердик кызматка даярдоо маселеси, аскерге чейинки дене тарбиясынын колдонулуучу каражаттарынын бүтүндүгүн камсыз кылуунун педагогикалык өбөлгөлөрүн аныктоо, фактылык материалдарды чогултуу методикасын иштеп чыгуу жана педагогикалык эксперименттин мазмунун калыптандыруу, дене тарбия жана аскерге чейинки даярдык боюнча сабактарды өткөрүүнүн методикасын негиздөө,

чогултулган теориялык жана эксперименталдык материалдарды диссертациялык иште системалуу түрдө көрсөтүү жана киргизүү менен анализдөө, синтездөө бир катар мектептердин ишинин практикасында колдонуу болуп саналат.

Диссертациянын жыйынтыгын апробациялоо: Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин (КӨЭУнун) «Аскерге чейинки жана дене тарбия усулу» кафедрасынын, ОшМУнун №1 факультеттер аралык дене тарбия кафедрасынын отурумдарында доклад түрүндө (2011-2022-окуу жылдары); Аскер комиссариаттарынын кызматкерлеринин, агартуучулардын, усулдук семинарларында жана дене тарбия менен спорт кеңешмелеринде; Ош, Жалал-Абад жана Казакстан Республикасынын Костанай шаарында – «Заманбап илим: «Казакстан-2050» Стратегиясынын шарттарындагы көйгөйлөр жана негизги этаптар» (2013-жылы) аттуу өткөн илимий-практикалык конференцияларда; Бишкек шаарында (2014-жылы) педагогика илимдеринин доктору, профессор Х.Ф. Анаркуловдун 70 жылдыгына арналган «Педагогика, дене тарбия жана спорттун актуалдуу маселелери» аттуу конференцияларда катышылып, жыйынтыгында илимий макалалар жарык көргөн.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАК тарабынан сунушталган илимий басылмалардын тизмесине кирген жана РИНЦ маалыматтар базасына киргизилген басылмаларда 16 илимий макала жарыяланган. Жарыяланган макалалар диссертациянын мазмунуна туура келет жана иштин бардык бөлүмдөрүн камтыйт.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Структуралык жактан диссертация киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундулардан, практикалык сунуштардан, адабияттардын тизмесинен, аларда 175 булактардан (анын ичинен 8 чет элдик) жана тиркемелерден турат. Диссертациянын көлөмү негизги тексти 181 барак, анын ичинде 22 таблица, 1 сүрөт жана 8 тиркемеден турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугун негизделип, маселенин абалы, аны иштеп чыгуу даражасы, изилдөөнүн максат-милдеттери, илимий жаңылыгы, алынган натыйжалардын теориялык жана практикалык мааниси көрсөтүлүп, коргоого сунушталган жоболорду түзөт, изденүүчүнүн жеке салымы жөнүндө, диссертациянын жыйынтыктарын апробацияланышы,

алардын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу жөнүндө, диссертациянын түзүмү жана көлөмү жөнүндө маалыматтар берилет.

«Жалпы билим берүүчү мектепте дисциплиналар аралык байланыштарды ишке ашыруунун илимий-педагогикалык проблемалары» деп аталган биринчи бөлүмдө изилдөөнүн биринчи тапшырмасына ылайык жалпы билим берүүчү мектепте дисциплиналар аралык байланыштарды ишке ашыруунун илимий-педагогикалык проблемалары боюнча билим берүү процесси атайын адабияттарда изилденген. Анда дисциплиналар аралык байланыштардагы пикир келишпестиктер жөнүндө негиздүү автордук пикирди түзүүгө мүмкүндүк берүүчү теориялык анализдин жана синтездин натыйжалары берилген, педагогика илиминде «интеграция» түшүнүгү боюнча бирдиктүү пикир жок экени жана биздин изилдөөбүздө басым жасалгандыгы белгиленген, туура дисциплиналар аралык байланышты (ДАБ) камсыз кылууну эске алуу менен «бир бүтүнгө биригүү» түшүнүгү боюнча кеп болгон. Дал ушул термин педагогикалык илимдин талаптарына жана студенттердин дене тарбия жана аскерге чакыруу практикасына көбүрөөк жооп берет деп ырасталат жана мындай билдирүү Н.И.Кондаковдун справочник сөздүгүндө [77], энциклопедиялык чоң сөздүктө [32] С.И. Ожеговдун сөздүгүндө [115], чет элдик сөздөрдүн сөздүгүндө [138], орус тилинин сөздүгүндө [137] ж.б. адабияттарда берилген аныктамаларга негизделген.

Педагогика илиминин өкүлдөрү «интеграция» түшүнүгүндө педагогикалык категория катары мааниге ээ экендиги баса белгиленет, бул И.Д. Зверев [63], С.М. Вишнякова [34], Г.Г. Наталов [107], В.Н. Федорова [149], Н.К. Курамшин [145], А.Я. Данилюк [47] жана В.Н. Максимова [92], ж.б. эмгектеринде берилген.

Дисциплиналар аралык байланыш (ДАБ) атайын адабияттарда бир жагынан билим берүүдөгү интеграциянын өнүгүү этаптарынын бири катары, экинчи жагынан, окутууну интеграциялоонун каражаты катары каралат. Бул жоболор биздин изилдөөбүздө кароого теориялык жана методологиялык негиз болгон.

Главанын өзүнчө бөлүмү дисциплиналар аралык интеграция теориясынын педагогикалык негиздерине арналган, анын алкагында И.Ф. Гербарт, Ж. Баласагуни, Я.А. Коменский, М. Кашгари, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский, И.П. Сеченов, С.П. Павлова, И.В. Герасева, М.С. Скаткина, А.Д. Данилюк жана башкалардын эмгектери таяныч болуп, ошонун негизинде МПС бирдиктен ажырагыс жана биримдүүлүктүн өзгөчө учуру экендиги белгиленди. Жалпы педагогикалык принцип МПС болушу керек. Илимий билимдерди унификациялоонун

жалпы тенденциясы катары ал адамдын дүйнө таанымынын калыптанышына негиз түзөт.

Бул главада ошондой эле Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнүн катарында уландарды аскердик кызматка даярдоонун педагогикалык көйгөйлөрүнө да сереп салынып, жаш муундарга аскердик кызмат өтөө мезгилиндеги талаптар олуттуу өзгөргөндүгү белгиленген. Кыргыз Республикасынын «Жалпыга бирдей аскердик милдет жөнүндө» деген мыйзамынын талаптарына ылайык [62] кызмат өтөө мөөнөттөрү кыскартылып, жаңы шарт жана бирдиктүү аскерге чакыруу курагы белгиленген. Чакырууга чейинки даярдоонун илимий негиздерин карап чыгууну жана аны методикалык жактан камсыз кылуу маселелерин чечүүнү талап кылат. Мындан тышкары КРнын Куралдуу күчтөрүнүн катарларында кызмат өтөө мүнөзү өзгөргөндүгү белгиленди. Профессионалдык милдеттерди ийгиликтүү чечүү үчүн азыркы аскер кызматчысына күч-кубаттын, ылдамдыктын, жалпы жана өзгөчө чыдамкайлыктын жана кыймылдарды координациялоонун жогорку көрсөткүчтөрү керек, алар ыкчам жана практикалык аракеттерде маанилүү роль ойнойт. Заманбап жоокердин күжүрмөн даярдыгы көбүнчө мектепте окуу учурунда калыптанат жана ал «Ден соолук» дене тарбия-спорт комплексинин нормалары жана талаптары менен гана эмес, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндөгү дене тарбия боюнча нускама (НФП-1999) менен да бааланат.

Биринчи главанын корутундусунда дисциплиналар аралык байланыштар жана анын өзгөчөлүктөрү совет доорунда да, постсоветтик мезгилде да көптөгөн изилдөөлөрдүн предмети болгондугу, бирок орто мектеп окуучуларынын дене тарбия сабагы жана аскерге чакырууга чейинки даярдыгы боюнча изилденбегендиги баса белгиленет. Жалпы билим берүүчү мектептин атайын илимий-методикалык адабияттарды талдоо жана жалпылоо педагогикада «интеграция», «предмет аралык байланыш» сыяктуу түшүнүктөрдү жана алардын функцияларын аныктоого байланышкан маселелер азыркы учурда толук иштелип чыга электигин көрсөттү. Чакырууга чейинки даярдоо жана дене тарбия сабактарында интеграциялоо идеясын колдонуунун багыттары жана өзгөчөлүктөрү такталбаган бойдон калууда, тиешелүүлүгүнө жараша алар натыйжалуу эмес деген тыянакты негиздейт жана комплекстүү, максаттуу изилдөө жүргүзүүнүн келечегин көрсөтөт.

Экинчи главада **«Жогорку класстын окуучуларын аскерге чакырууга чейинки жана окуу-тарбиялоо процессинде дене тарбиялоо каражаттарынын биримдигин камсыздоо объектиси, предмети жана материалдары»** деп аталып, аскерге чакыруу каражаттарынын

бүтүндүгүнүн педагогикалык өбөлгөлөрүн талдоого негизделген жана жалпы билим берүү уюмдарындагы окуучулардын дене тарбия даярдыгы, изилдөөнү куруунун автордук методикасы формулировкаланат, объекти, изилдөө предметинин олуттуу белгилери көрсөтүлөт, ошондой эле изилдөө методдорунун мүнөздөмөлөрү жана аларды ишке ашыруунун уюштуруу этаптары көрсөтүлөт.

Аскерге чейинки жана жалпы билим берүүчү мектептердин окуучуларынын дене тарбиясынын каражаттарынын бирдиктүүлүгүн камсыз кылуучу педагогикалык өбөлгөлөр катары аскерге чакырылуучулардын жалпы билим жана маданий деңгээлинин байкаларлык жогорулашын, медициналык себептер боюнча кызмат өтөөгө даярдыгынын көрсөткүчтөрүн жакшыртуу, ошондой эле жаштардын мамлекеттик кызматка кирүү перспективасы менен юридикалык жактан байланышкан кызмат өтөөгө кызыгуусу (Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгына ылайык) милдеттүү талап болуп калды. Бирок дагы бир нерсе да белгиленген, тактап айтканда, жаштардын 1/3 бөлүгү Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүндө боло турган кызматка терс көз караште. Мындай мамиленин себептеринин бири аскер бөлүктөрүндө уланып жаткан «дедовщина»га негизделет, ал эми мындай жагдайдын жетишсиздиги өзүнүн даярдыгын психологиялык жактан өзүн-өзү баалоонун төмөн көрсөткүчтөрү менен коштолот. Мына ушул жана башка жагдайлар аскерге чакыруунун алдындагы жана дене тарбиясынын мазмунун жаңылоонун, сабактар аралык байланыштарды жакшыртуунун негизинде мектепте өткөрүлүп жаткан сабактардын эффективдүүлүгүн жогорулатуунун маанисин айгинелейт.

Теориялык көз караштан алганда дисциплиналар аралык байланыштын негиздери жетишээрлик деңгээлде иштелип чыккан, бирок ал дене тарбия сабактарынын жана аскерге чакыруунун алдындагы даярдыктын өзгөчөлүктөрүн эске алуу, жаштарды даярдоонун мазмунун жаңылоо позициясынан такталган эмес. Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнүн катарында боло турган аскердик кызмат өтөө үчүн, ушуга байланыштуу автордун өз алдынча илимий-изилдөөлөрдү куруу методикасы, олуттуу билим, билгичтик, көндүм (ББК) жана инсандык сапаттардын байланышына негизделген окуу-тарбия процессин уюштурууну, тарбиялоонун принциптерин комплекстүү ишке ашырууну, бир типти аныктоону жана ишке ашырууну караган каражаттардын, айрым педагогикалык шарттарды сактоо жана окутууну уюштуруунун мазмуну, методдору жана формалары боюнча өз ара мамилелерди ишке ашырууга арналат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде окуу жайда жүргүзүлүп жаткан жогорку класстын окуучуларын аскерге чакырууга чейинки жана дене тарбиялык жактан даярдоонун педагогикалык процесси **изилдөөнүн объектиси** болуп саналат. Ошону менен бирге биз окуу-тарбия процессинде жогорку класстын окуучуларын аскерге чакырууга чейинки жана дене тарбия каражаттарынын бирдиктүүлүгүн камсыз кылуу белгилүү бир мааниде анын методикасынын жыйынтыктоочу багыты болуп санала тургандыгынан чыктык жана бул белгилүү бир ырааттуулукту белгилейт. Окуучуларга педагогикалык таасир көрсөтүү жана тиешелүү педагогикалык шарттардын алкагында, **изилдөөнүн предметине** келсек, биз жалпы билим берүүчү мектептин жогорку класстарынын окуучуларын аскерге чакыруунун алдындагы жана дене тарбиялык жактан даярдоонун тарбиялык-танымдык мазмунун жана методдорун аныктадык. Изилдөө предметинин көлөмүн аныктоо менен биз окутуу (билим берүү), билим берүүнүн тарбиялык жана таанып-билүү элементтерин өздөштүрүүгө багытталган билим берүү процесси экендигинен чыктык. Ал окуу-тарбия ишинин закон-ченемдүүлүктөрүн жетекчиликке алган мугалимдин түздөн-түз жетекчилиги астында жүргүзүлөт. Окуучуларга зарыл болгон ЗУН ду өздөштүрүүнү камсыз кылат жана аларды даярдоонун бардык жактарын, анын ичинде аскерге чакырылганга чейинки жана дене тарбиясын камсыз кылат. **Изилдөөдө теориялык жана эмпирикалык методдор** колдонулуп, алардын жардамы менен изилдөө материалы чогултулган.

Теориялык методдор илимий жана илимий-методикалык адабияттарда баяндалган билим берүүнүн жана тарбиялоонун теориясынын негизги жоболорун, жаш муундарды дене тарбия жана аскерге чакырууга чейинки даярдоонун заманбап теориясы менен методикасын талдоону жана синтезди камтыйт. Актуалдуу маселелерди жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларды, программалык документтерди жана аскерге чейинки курактагы жаштардын дене тарбиясынын, ден соолугунун абалынын, баалуулук багыттарынын өзгөчөлүктөрүн чагылдырган статистикалык маалыматтарды изилдөө.

Эмпирикалык методдор предметтик мугалимдердин анкетасынан сурамжылоону, педагогикалык байкоолорду, педагогикалык экспериментти, физикалык, аскерге чакырууга чейинки жана психофизиологиялык даярдыгын текшерүүнү, ошондой эле реалдуу маалыматтарды математикалык иштетүү ыкмаларын камтыган. Тестирлөө программасына ВПФПнын жана психомотордук өнүгүүнүн деңгээлин мүнөздөгөн көрсөткүчтөр киргизилген (2.1-таблица). Тестти уюштуруу жана өткөрүү маселелери диссертациянын экинчи главасынын тиешелүү бөлүмүндө баяндалат.

1-таблица. Аскерге чейинки жаштардын аскердик колдонмо дене даярдыгы (АКДД) жана психомотордук өнүгүүсүн баалоо үчүн тесттердин тизмеси

№	Көрсөткүчтөрдүн аталышы	Чен-өлчөм бирдиктери
1	Кол динаметриясы	кг
2	100 м-ге чуркоо	с
3	3000 м-ге чуркоо	Мин.с
4	Бийик тилкеде тартылуу	канча жолу
5	Параллель тилкелерге таянып колду бүгүп, узартуу	канча жолу
6	Гранатаны алыска ыргытуу (700 гр)	м.см
7	Тоскоолдуктарды басып өтүү	с
8	Н.Д. Скрябиндин үлгүсү	с
9	А.И. Высотскийдин тести	см
10	Кыймылдуу обьектке реакция (КОР)	см
11	Координация жөндөмдүүлгү (согуш өнөрүнүн баштапкы комплекси РБ-Н)	Балл саны

Уюштуруучулук изилдөөлөр төрт этап менен жүргүзүлдү.

Биринчи этап (2012-2015-окуу жылы) – теориялык, класстардын абалын изилдөө менен билим берүү процессине (ББП) киргизилген ар кандай педагогикалык таасир (ПТ) этүүчү факторлордун башталышын жана сыналышын терең изилдөө максатында өткөрүлдү. Кыргызстандын орто мектептеринде ДТ жана АЧДда ББП интеграциясынын объективдүү өбөлгөлөрүн аныктоо менен жана жогорку класстын окуучуларынын физикалык, психомотордук жана Аскердик колдонмо дене даярдыгын (АКДД) баштапкы деңгээлин аныктоо менен.

Изилдөөнүн гипотезасы жана аны ишке ашыруу шарттары аныкталган: тапшырмалар, эксперименталдык программа (ЭП) иштелип чыккан, изилдөө ыкмалары такталган, тесттер текшерилген, окуу-методикалык камсыздоо даярдалган. Ошондой эле окуу документациясын, окуу-тарбиялоочу материалды бөлүштүрүүнүн формаларын, тарбиялык сабактар процессинде физикалык активдүүлүктүн көлөмүн жана интенсивдүүлүгүн, физикалык жана АКДДнын көрсөткүчтөрүнүн ортосундагы байланышты, окуучулардын кээ бир психофизикалык сапаттарын изилдедик. Тиешелүү темалар жана аларды интеграцияны ишке ашыруунун негизи катары колдонуу жолдору аныкталды.

Экинчи этап (2016-2017-жж.) – калыптандыруучу педагогикалык экспериментти (ПЭ) камтыган эксперименталдык дене тарбия сабагы боюнча билим берүү сабактарынын процессине практикалык прикладдык иш-аракеттерди киргизүү жана АЧД боюнча сабактарда колдонулган ДТ каражаттарынын көлөмүн көбөйтүү менен мүнөздөлдү. Эксперименттерди өткөрүү шарттары катуу стандартташтырылган, окуу сабактарынын көлөмү, жумушчу билим берүү программаларынын мазмуну менен чектелген жана

окутуунун, тарбиялоонун дидактикалык принциптерине ылайык келген. ПЭни калыптандыруу процессинде педагогикалык байкоо жана тестирлөө ыкмалары колдонулган.

Көрсөткүчтөрдүн контролдук бөлүмдөрү педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө (2016-2017-окуу жылы) жүргүзүлгөн.

ПЭ түзүүдө биз тарабынан сунушталган эксперименталдык техниканын натыйжалуулугун баалоо үчүн төмөнкү критерийлер колдонулган:

- ПЭ мезгилинде алардын физикалык, психомотордук жана аскердик даярдыгынын өзгөрүшүн баалоого мүмкүндүк берген окуучулардын АКДД көндүмдөрүн жана аракеттерин өнүктүрүү деңгээли;
- үй тапшырмаларын аткарууда окуучулардын дене көнүгүүлөрүнө ар кандай түрлөрүнө жана формаларына сарптаган убактысында чагылдырылган кыймыл аракети;
- Окуучулардын дене тарбия сабагына, аскерге чейинки даярдыкка жана КРнын Куралдуу күчтөрүнө карата мамилелери тууралуу маалыматтарды берүүчү керектөөчү-кызыктыруучу маанайлардын көрсөткүчтөрү.

Изилдөө ишибизге Ош шаарынын жалпы орто билим берүүчү эки мектебинин жогорку класстарынан турган эки топ катышты. Контролдук топко (КТ) №33 мектептин 40 окуучусу, эксперименталдык топко (ЭТ) №42 мектеп-гимназиянын 40 окуучусу киргизилди. Окуучуларды тандоо сериялык тандап алуу ыкмасы колдонгон: окуучуларды жаш курагы, физикалык абалы, дене түзүлүшү жана АКДД боюнча объективдүү теңдештирүү ыкмаларын колдонуу менен жүргүзүлдү.

Контролдук топтогу окуучулар жалпы орто билим берүүчү мектептер үчүн Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги жана ошондой эле КРнын Коргоо Министрлиги тарабынан бекитилген дене тарбия жана аскерге чейинки даярдык боюнча билим берүү программасынын талаптарына ылайык билим, тарбия алышты.

Эксперименталдык топтун билим берүү программасы дене тарбия жана аскерге чейинки даярдыкка карата принципиалдык жаңы ыкмаларды жана тематикалык интегративдик талаптарды терең эске алуу менен түзүлдү. Бул методикалык ыкмаларды иштеп чыгууда жана ишке киргизүүдө «Дене тарбия» жана «Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабактарда окуучулардын дүйнө таанымына, патриоттук сезимдерине, жалпы билим деңгээлдерине комплекстүү таасир эте алууга өзгөчө басым жасалды. Жогоруда аталган максаттарга жетишүүдөгү жана алдыга коюлган

милдеттерди ишке ашыруудагы теориялык жана практикалык сабактардын милдеттери, аларга коюлуучу талаптар аныкталды. Теориялык сабактар аңгемелешуу, баяндоо ыкмаларында жүргүзүлүп, окуучулардын өз алдынча даярдануусуна терең көңүл бурулду.

Практикалык сабактар аскердик-техникалык куралдарды жана жекече коргонуу каражаттарын, приборлорду (НФП-1999) колдонуу менен теориялык сабактарда берилген билимдердин бекемделишине багытталды. Окуучулардын алган билимдери, аскердик-техникалык куралдар жана жекече коргонуу каражаттары менен жакындан тааныш болуусу, аларды зарыл учурларда колдоно алууга жетишүүсү алар менен биргеликте талдоого алынды жана бааланды.

ДТ жана АЧД боюнча сабактары атайын штаттык окутуучулар тарабынан аптасына эки жолудан өткөрүлдү.

Үчүнчү этап – жалпылоочу этап (2017-2018-окуу жылдары) педагогикалык эксперименттин натыйжаларын иштеп чыгууга жана анализге алууга багытталды.

Төртүнчү этап – (2018-2020-окуу жылдары) алынган натыйжаларды диссертациялык ишке киргизүүгө, практикалык кеңеш-сунуштарды иштеп чыгууга жана аларды ишке киргизүүгө арналды.

Үчүнчү главада диссертациялык изилдөөнүн эксперименталдык натыйжалары иштелип чыгылды жана пункттары менен берилди. Биринчи бөлүмдө жалпы орто билим берүүчү мектептердеги дене тарбия жана аскерге чакырылууга чейинки даярдыкка карата сабактарда колдонулуучу каражаттар биримдигинин теориялык өбөлгөлөрү берилди. Экинчи бөлүмгө педагогикалык эксперименттин материалдары, ал эми үчүнчү бөлүмгө ал материалдарды анализге алуунун натыйжалары киргизилди.

Аскерге чакырылууга чейинки даярдык жана дене тарбиясы боюнча сабактардын каражаттарынын биримдигин камсыз кылуучу теориялык өбөлгөлөрдү биз башка сабактардын айрым жагдайларынан да көрө алдык. Кайсыл гана сабак, предмет, дисциплина болбосун ошол предметте гана берилген материалдар менен гана чектелип калуу таптакыр жарабайт. Демек, аскерге чейинки даярдыкты, патриоттук сезимдерди, мекенчилдикти окуучуларда калыптандырууда предметтер аралык байланыштын мааниси ченемсиз. Окуу программаларын жана стандарттарын түзүүдө жана иштеп чыгууда жогоруда аталып өткөн максаттардын жана милдеттердин тыкыр эске алынуусу зарыл.

Педагогикалык эксперимент жүргүзүүдө жана анын материалдарына анализ жасоодо педагогика илимдеринин төмөнкүдөй жоболору жетекчиликке алынды:

1) билим берүү предметтеринин өз ара байланышы жана карым-катышы – бул курчап турган чөйрө тууралуу түшүнүктөрдүн, түрдүү

объектилердин, кубулуштардын жана поцесстердин интеграцияланышы дегендик;

2) кайсыл бир конкреттүү дисциплинада алынган билимдердин башка предметтерди окуп, үйрөнүүдө, келечек турмушта натыйжалуу колдонулууга ээ боло алуусу зарыл;

3) билим берүүнүн (билим берүү предметинин, билим берүү темасынын) мазмунунун ар бир системалык бирдиги өзүнүн конкреттүү жоболоруна ээ жана алар да бири-бири менен өз ара байланышып турат.

Предметтер аралык тематикалык ыкмалардын өз ара байланыштарын негизине алган педагогикалык эксперимент биздин диссертациялык изилдөөбүзгө байланышкан төмөнкүдөй **гипотезаларды** дагы бир жолу текшерип көрүүгө жана анализге алууга багытталды:

а) ар бир жаш улан Мекенди коргоо менин да милдетим деген бекем ишеничте жана жоопкерчиликте болууга милдетүү;

б) Мекенди коргоого алуу жана жалпы эле адам өмүрү жана ден соолугу үчүн дене тарбиясынын, спорттун зарылдыгын ар бир бала, жаш адам аң-сезимдүү түрдө түшүнө билүүгө тийиш.

Педагогикалык эксперименттин натыйжалары төмөнкүлөрдү көрсөттү. «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде жана «Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабагынын программасында берилген талаптар жана нормалар боюнча жогорку класстардын окуучуларынын дене тарбия даярдыктарына баа берүүдө алардын деңгээлдери ар түрдүүчө болуп чыкты жана муну мыйзам-ченемдүү эле көрүнүш катары эсептөөгө болот. Тактап айтканда, ордунан узундукка секирүүдө жана 100 метрге чуркоодо жогорку класстардын көпчүлүк окуучулары «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде берилген талаптарды аткара алышты, башкача айтканда, 56,6% дан 77,6%га чейинки окуучулар жогорудагы комплексте берилген талаптарды аткарууга жетише алышкан. Бирок 3000 метрге чуркоодогу (58,9%) жана перекладинага тартынуудагы (42,7%) жана бруста колдоруна таянып колдорду бүгүү жана жазуу сыноолордо (34,4%) коюлган талаптардын аткарылышы начарыраак болуп, окуучулардын дене тарбиялык даярдыгында айрым проблемалардын бар экендиги ачык байкалды.

«Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабагынын программасы жана талаптары боюнча нормалар «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде берилген талаптарга салыштырмалуу катаалыраак жана жогорураак. Муну биз мектептегиге караганда мамлекеттин Куралдуу күчтөрүндө кызмат өтөөнүн татаалдыгы жана жоопкерчиликтүүлүгү менен байланыштырабыз. «Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабагынын

программасы боюнча нормаларды аткарууда да жогоруда эле белгиленген үч түрдө төмөнкү көрсөткүчтөр байкалды: 3000 метрге чуркоодо 15,5% (жалпы чыдамкайлыктын начардыгы), бруста колдорго таянып (колун бүгүү жана жазуу, жогору көтөрүлүү жана төмөн түшүү) 31,7% (колдун булчуңдарынын алсыздыгы), перекладинага тартынуудагы 38,9% (далынын жогорку бөлүгүнүн жана колдун каруусунун булчуңдарынын күчүн аныктоо) пайыздык көрсөткүчтөрдү начар деп белгилөөгө болот.

Эксперименталдык программаны ишке ашыруу менен жогорку класстардын окуучулары арасында дене тарбия даярдыгы боюнча бир топ алга жылууларга жетиштик (2-таблица).

2-таблица. Педагогикалык эксперименттин башындагы жана аягындагы жогорку класстардын окуучуларынын дене тарбия даярдыгынын көрсөткүчтөрү (n=40)

№	Контролдук көнүгүүлөр	КГ (n=40)		Алдыга жылуу	ЭГ (n=40)		Алдыга жылуу
		Башында M±m	Аягында M±m		Башында M±m	Аягында M±m	
1	Перекладинада тартынуу(саны)	8,2±0,6	9,1±0,9	0,90	8,3±0,8	12,0±1,0	3,7
2	Тоскоолдуктардан өтүү (мин.сек)	1,49±0,6	1,42±0,8	0,07	1,50±0,8	1,35±1,0	0,15
3	3000 метрге чуркоо 3000 (м/с)	14,78±16,54	14,50±15,4	0,28	14,98±13,5	13,30±20,0	1,65
4	Жекече таймаш ыкмалары (% аткаруу)	68	72	4	70	95	25
5	100 м. чуркоо (с)	14,5±0,48	14,2±0,4	0,30	14,7±0,4	13,6±0,4	1,1
6	Граната ыргытуу (700 гр., м.)	32,9±0,5	33,9±0,7	1,0	34,2±0,4	37,3±0,6	3,1
7	Бруска таянып колдорду бүгүү жана жазуу (саны)	9,1±1,0	9,8±0,8	0,70	8,8±0,9	12,5±1,1	3,70
8	Ордунан туруп секирүү (см)	189,0±3,3	194,0±5,8	5,0	189,0±3,1	206,0±6,7	17,0

Эксперименталдык топтогу перекладинага тартынуу менен машыккандардын натыйжасы 12,0±1,0 болуп, эң жакшы баага татыктуу болсо, контролдук топтогу окуучулардын натыйжасы 9,1±0,9 болду жана бул да жакшы баага татыктуу. Бирок контролдук топтогу окуучулардын натыйжасына караганда эксперименталдык топтогу машыккандардын натыйжасы бир топ жогору болду, башкача айтканда, перекладинага 0,9 тартынууга каршы 3,9 тартынуу.

Тоскоолдуктардан өтүү аскердик-прикладдык мааниге ээ, себеби мында окуучулар координациялык жөндөмгө, ылдамдыкка, алдыда

күтүлүүчү тоскоолдуктарга жараша кыймылга келүүгө, аракеттерин башкарууга машыгышат. Мындай сыноодон эксперименталдык топтогулар 1 минута 35 секундада өтүшүп, «жакшы» деген баага татыктуу болушса, контролдук топтогу окуучулардын натыйжасы «канааттандырарлык» баага татыды. Эксперименталдык программанын аягында ЭТтин окуучуларынын натыйжасынын жакшыруусу 15 секунданы түзүп, КТтын натыйжасынын жакшыруусу 7 секунда болду.

Биз алып барган эксперименталдык программанын натыйжасы мыкты болду деп ишеничтүүлүк менен айта алабыз, эки топтун тең катышуучуларынын чыдамкайлыктарында, дене тарбиясында, физикалык белгилеринде айтарлык денгээлде алга жылуулар болду. Буга 3000 метрлик кросстук чуркоодо эксперименталдык топтогулардын натыйжасы 2,43 мин/секунда болсо, контролдук топтогу окуучулардын натыйжасынын жакшыруусу араң 0,28 мин/секунда болгону далилдүү мисал. «Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабагынын программасы жана «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде берилген нормалар боюнча талаптардын аткарылуусу эксперименталдык топтогуларда алга жылуунун деңгээли 92,9% жана аткарылуу 78,5% болсо, контролдук топтогу окуучулардын натыйжасынын жакшыруусунда айтарлык алга жылуулар байкалган жок.

Кол менен күрөшүүдө ЭТтин окуучуларынын 95% алдыга коюлган талап, милдеттерди аткара алышса, КТнын окуучулары бул талаптарды 72%га аткара алышкан. Окуу программасында каралган 100 метрге чуркоонун ылдамдыгын эксперименталдык топтун окуучулары 1,1 секундага жакшыртышса, контролдук топтогу окуучулар баштапкы натыйжаны 0,3 секундага жакшыртышкан. Сынактын бул түрү боюнча эксперименталдык топтун окуучуларынын 90,1% «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде берилген нормалардын талаптардын аткара алышат. Ал эми бул топтун 80,3% окуучусу 13,6±0,4 секунда ылдамдыкты көрсөтүү менен «эң жакшы» деген баага татыктуу боло алышты. Белгилей кетсек, контролдук топто андай өзгөрүүлөр болгон жок.

Жыйынтыгында «Аскерге чейинки даярдоо» предметинин окуу планында каралган тесттердин акыркы түрү боюнча ЭТда 100 метрге чуркоодо олуттуу натыйжаларга жетишкен. 13,6 ± 0,4 барабар болгон орточо натыйжа талаптарга жараша эң жакшы жооп берип, эксперименталдык программанын жагымдуу таасиринин натыйжасы болуп саналып, баштапкы көрсөткүчтүн 1,1 секундага жакшыруусуна мүмкүндүк берди. Ошол эле учурда, салттуу метод боюнча изилдөөнү уланткан КТда ушундай жакшыруулар бир аз катталган, болгону 0,3 сек.

Окуу программасына кирбеген, бирок дене тарбия сабактарында жана ошондой эле «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинде практикаланган сынактарды да карап көрөлү. ЭТтин окуучулары граната

ыргытууда көрсөткүчтөрүн баштапкы мезгилдерге салыштырмалуу 3,1 метрге, ал эми КТнын окуучулары мурдагы натыйжаларын 1,0 метрге жакшырта алышкан. Бул сынакты эксперименталдык топтун окуучулары «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинин талаптары боюнча 78,1%га, дене тарбия предметинин окуу программаы боюнча 72,8% га аткарышса, контролдук тайпанын катышууларынын натыйжалары 69,2% - 64% болду. Белгилей кетсек, бул сынакта тездик жана тездик-күчүн мүнөздөөчү сыноонун эки түрү, эксперименталдык программанын каражаттарына жана усулдарына алардын өнүгүүсүнө оң таасир этишине толук кандуу күбөлөнөт.

Бруска таянып туруууда (колун бүгүү жана жазуу, жогору көтөрүлүү жана төмөн түшүү), перекладинага тартынууда (далынын жогорку бөлүгүнүн жана колдун каруусунун булчуңдарынын күчүн аныктоо) окуучулардын денесинин чыңдыгы, кубаттуулугу физикалык жактан күчтүүлүгү даана байкалды. Бул сынакты окуучулар «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинин талаптары боюнча 99,7%га, дене тарбия предметинин окуу программасы боюнча 94,4%га аткарышкан. Ордунан узундукка секирүүдө окуучулардын денесинин төмөнкү бөлүктөрүнүн булчуңдарынын абалы, алардын өздөрүнүн шамдагайлыгы байкоого алынды. Сынактын бул түрүндө эксперименталдык топтун окуучуларынын натыйжалары орто эсеп менен алганда 17 смга, ал эми контролдук топтун катышууларынын натыйжалары 5 смга жакшыртылган.

Кыргыз Республикасынын Куралуу күчтөдүнүн катарында кызмат өтөөгө карата окуучулардын психологиялык даярдыгын калыптандыруунун талаптарын аткаруу, бул боюнча рекомендацияларды илимий-практикалык негизде иштеп чыгуу боюнча педагогикалык эксперименттин башында эксперименталдык топтун окуучулары менен контролдук топтун окуучуларынын ортосунда айырмачылыктар анчалык чоң болгон эмес. Алардын НФП-1999дун талаптары боюнча нормаларды аткара алуусу да начарыраак болгон. Ал эми эксперименттин аягында бул көрүнүштөр позитивдүү жакка алмашты жана мында эксперименталдык топтун окуучуларынын натыйжаларында бир топ алга жылуулар болду. Бул натыйжаларды алардан алынган тесттик, сынактык тапшырмалар ($P<0,05$) да далилдей алды жана окуучулардын кыймылдык, кубаттуулук жана психомотордук даярдыктары көңүл жылытарлык деңгээлге жетти деп айта алабыз.

Жыйынтыктап айтканда, педагогикалык эксперименттен алынган натыйжалар жана предметтер аралык байланыштардын методдорун колдонуу жогорку класстардын окуучуларынын аскерге чакырылууга чейинки жана физикалык даярдыктарынын жакшыртылышына чоң салымын кошо алгандыгын анык көрсөтүп турат.

3-таблица. Жалпы орто билим берүүчү мектептердин жогорку класстарынан окуучуларынын педагогикалык эксперименттен кийинки «Ден соолук» дене тарбия-спорттук комплексинин жана «Аскерге чейинки даярдык / дене тарбия» боюнча сабагынын программасынын нормаларын жана талаптарын аткарылуусу.

№	Сынактын түрү	«Ден соолук» комплекси		АЧД /ДТ программалары	
		КТ	ЭТ	КТ	ЭТ
1	100 метрге чуркоо	71,2	90,1	60,0	80,3
2	Граната ыргытуу (700 г)	69,2	78,1	64,0	72,8
3	3000 метрге чуркоо	60,1	92,9	18,0	78,5
4	Перекладинада тартынуу (саны)	44,0	99,7	40,8	88,9
5	Бруска таянып жогору көтөрүлүү жана түшүү (саны)	36,1	94,4	31,3	91,7
6	Ордунан туруп секирүү (см)	75,0	87,6	55,0	84,0
7	Тоскоолдуктардан өтүү (мин.сек)			49,2	88,9

Биздин педагогикалык экспериментибизден өткөн уландар Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнүн катарында кызмат өтөөгө ыраатуулук менен даяр боло баштады деп ишеничтүүлүк менен айтууга толук негиздер бар.

ЖАЛПЫ ТЫЯНАКТАР

Окуу процессинде жогорку класстардын окуучуларын аскерге чакырылууга чейинки жана физикалык даярдоонун каражаттарынын биримдигин камсыз кылуу боюнча теориялык жана эмпирикалык изилдөөлөрүбүз төмөнкүдөй **корутундуларды** чыгарууга мүмкүнчүлүк түздү:

1. Биз изилдөөгө алган багыт боюнча илимий-методикалык адабияттарды анализге алуу жана жалпылоо менен «интеграция» түшүнүгү жалпы илимий жана педагогикалык мааниге ээ экендигине дагы бир жолу биротоло ынандык. Илимдин тармактарынын өз ара байланыштары жана бири-бирин толуктоосу балага билим гана эмес тарбия берүү үчүн да зарыл. Предметтер аралык байланыштар жана алардын өзгөчөлүктөрү көп жылдардан бери эли бир катар изилдөөлөрдүн предмети болуп келүүдө. Бирок да уландарды аскерге чакырылууга чейинки жана физикалык даярдоодо башка предметтердин бул багыттар менен байланыштары жетишерлик деңгээлде изилдөөгө алынбай келген. Кептин тереңинен алып караганда, дене тарбия сабагы менен аскерге чакырылууга чейинки даярдоо бири-бири менен ажырагыс деңгээлде тыгыз байланышта. Бул багыттан алганда, бул дисциплиналардын ар биринин спецификалык айырмачылыктары жана окшоштуктары, бири-бири менен байланыштары,

ал тургай, аталган предметтердин башка сабактар менен болгон байланыштары тууралуу методикалык негизде терең изилдөөгө алуу зарыл жана бул зарылчылыктар бизди бул теманы изилдөөнү колго алууга түрткү болду.

2. Студенттерди аскерге чейинки жана дене даярдыгынын каражаттарынын биримдигин педагогикалык өбөлгөлөрүн талдоонун негизинде, изилдөөнү уюштуруунун автордук методологиясы түзүлгөн, объектиси көрсөтүлгөн, изилдөө предметинин эң маанилүү белгилери, ошондой эле изилдөө методдорунун мүнөздөмөсү жана аларды өткөрүүнүн уюштуруунун этаптары келтирилген. Тилекке каршы, айрым аскерге чакырылуучулар армиядагы уставдан тышкы мамилелерди угуп жана социалдык тармактардан көрүп жүрүшкөндүгүнө байланыштуу армияга барууну каалай беришпейт. Армияда өзүн кандай алып жүрүү, кызматтык тажрыйбасы арткандан кийин кийинки чакырылган жоокерлерге кандайча кам көрүү, аларга карата насаатчылык, улуулук милдеттерди гумандуу түрдө көрсөтүү тарбиялары мектептеги дене тарбия сабагы менен аскерге чакырылууга чейинки даярдоо сабактарында кошо берилүүгө тийиш. Экинчиден, денеси чың, спорт менен машыккан аскерге жаңы барган жоокер ар кандай уставдык эмес мамилелерден өзүн коргоого жетише алат.

3. Негизин предметтер аралык тематикалык байланыштар түзгөн педагогикалык экспериментибиз уландарды келечектеги аскердик кызматка даярдоого, бул үчүн алардын патриоттук духтарын көтөрүүгө, шамдагайлыкка, чыдамкайлыкка, аракетчилдикке, денесин чыңоого өз алдынча аракет жасоого жана умтулууга калыптандырууга багытталды. Башкаларга салыштырмалуу алсызыраак окуучулардын жекече намысына тийбөөгө, кылдаттык менен алардын намысына тийүү аркылуу өз жөндөмдөрүн арттырууга аракеттенүүсүнө чоң көңүл бурулду.

Эксперименталдык топтун окуучуларындагы натыйжалардын жакшыртылуусу контролдук топтун окуучуларынын натыйжаларына салыштырмалуу бир топ мыкты болду. Мисалы, 100 метрге чуркоодогу артыкчылык 1,10 секунда (7,48%), 3000 метрге чуркоодогу алга жылуу 103,9 секунда (9,40%), перекладинадагы тартынуу 3,6га ашыкча (43,37%), бруска таянып колдорду бүгүү жана жазуу (жогору көтөрүлүү жана төмөн түшүү) 3,7ге көп (42,04%), тоскоолдуктардан өтүү 10,6 секундага тез (25,20%) болду.

Эксперименталдык программанын катышуучуларында психофизиологиялык даярдык жана мотивациялык кызыгуу, аракеттенүү боюнча да бир топ мыкты натыйжаларга жетише алдык. Окуучулардын предметтер аралык өз алдынча иштөөсү, алга умтулуусу, мотивацияларынын жакшыртылышы, практикада жана келечек турмушта, аскердик кызматта ЗУНду колдоно алуусу боюнча бир топ ийгиликтерге жетише алдык деп

ишеничтүүлүк менен айта алар элек. Контролдук тайпадагы окуучулардын натыйжалары эксперименталдык топтун окуучуларынын натыйжаларына салыштырмалуу начарыраак экендигин бир топ жолу белгилеп кеттик. Ошентсе да, спорттун жана сынактын айрым түрлөрү боюнча алар да айрым ийгиликтерге жетише алышкан.

Жыйынтыктап айтканда, жогоруда келтирилген фактылык материалдарга таянуу менен изилдөө ишибиздин максатына жете алдык, алдыга коюлган милдеттер аткарылды жана жалпы орто билим берүүчү мектептердин дене тарбия жана уландарды алдын ала аскердик даярдыктан өткөрүү менен эмгектенген мугалимдерге бир топ алгылыктуу теориялык жана методикалык сунуштар берилди.

Практикалык сунуштар

1**.** Уландардын аскердик жана дене тарбия деңгээлдерин жогорулатуу максатында бул курактагы жаштардын физикалык, психологиялык, жаш курактык жана ошондой эле жергиликтүү өзгөчөлүктөрдү окуп-үйрөнүү жана терең анализге алуу зарыл. Мындай маалыматтарды окуу жылынын башында биринчи жана окуу жылынын аягында акыркы чейректе алуу зарыл. Балдардын бардыгынын эле ден соолугунун, кыймылдарынын, эпчилдигинин, физикалык кубаттуулуктарынын бирдей болбостугу мыйзам-ченемдүү көрүнүш жана аларды бири-бирине теңөө, бардыгына бирдей талап коюу жарабайт. Ушул себептүү мугалимдин ар бир баланын жекече өзгөчөлүктөрүн бекем эске алуусу жана мамиле жасоосу шарт.

2. Окуучулардын АКДДда жекече өзгөчөлүктөрүн, артыкчылык-кемчиликтерин эске алуу менен паредметтер аралык байланышты камсыздоо максатында, аларга жекече тапшырмаларды жана талаптарды коюу да максатка ылайыктуу. Билим берүүдө темасынын негизги, фундаменталдуу жоболорун ачып берүү сыяктуу критерийлерди, теманын мазмунун үйрөнүүдө түрдүү билимдердин жогорку жана толук кандуу жалпылоо менен биримдигинин эске алуу маанилүү. Куралдуу күчтөрдө кызмат өтөөгө жана күч-аракеттерди комплекстүү жумшоодо АЧДда төмөндөгү милдеттерди аткаруу максатка ылайыктуу: Куралдуу күчтөрдө дене даярдыгын негиздерин өздөштүрүү; жеке таймаштардын негизги көндүмдөрүн үйрөтүү; жаш аскер кызматчыга Куралдуу күчтөрдүн дене даярдыгын жоболорунун негизинде нормативдерди аткаруу; аскерге чакырылуучунун кызмат учурундагы экстремалдык шарттарда эрктик сапаттарын жана психологиялык туруктуулугун тарбиялоо; бир топ тапшырмаларды предметтер аралык байланышта өз алдынча комплекстүү аткаруунун көнүмдөрүн өркүндөтүү.

Мындай милдеттерди аткарууда, талаптарга ылайык тапшырмалардын мазмуну менен толукталып ар бири менен жекече машыгууну

камсызданткан шарттар аркылуу ишке ашырылат. Башкача айтканда, предметтер аралык жумуштун системасында зарыл болгон өзгөчө жана жалпы биримдикти камсыздап башкы милдеттеринин бири болуп эсептелинет.

3. Балдарга берилүүчү тапшырмалардын жана талаптардын көлөмү менен сапаттык белгилерин аныктоодо дене тарбия жана аскердик даярдык мугалиминин объективдүү жана субъективдүү факторлорду бекем эске алуу зарыл: мында атайын кыймыл көндүмдөрдүн жана денеге болгон басымдуулукка көнүгүп кетүүсүнүн жетишсиздиги; машыккан окуучулардын дене өнүгүүсүнүн жаш куругана салыштырмалуу өзгөчөлүктөрү. Аскерге чейинки жаштардын дене даярдыгын диференциалдуу көтөрүүдө, аралаш спорттун түрлөрүнөн жалпы өнүктүрүүчү көнүгүүлөрдү (ЖӨК) колдонулуусу сунушталат, алар: ЖӨК; жекече таймаштардын комплекстери, тоскоолдуктардан өтүү; Куралдуу күчтөрдүн дене даярдыгынан алынган атайын дене көнүгүүлөрү; түрдүү кыймыл оюндары.

4. «Дене тарбиясы» жана «Аскерге чейинки даярдык» боюнча сабактарынын предметтик байланыш багыттарын иштеп чыгууда алдыга коюлган максаттардын жана милдеттердин гармониялык биримдигин бекем эске алуу зарыл. Мында төмөнкүдөй педагогикалык шарттар жана талаптар эске алынууга тийиш: дене тарбия жана аскердик даярдыгын айрым бир темалардын жана ошондой эле жалпы материалдардын натыйжалуу синтезделиши, алардын ыраattуулук менен берилүүсү; педагогикалык негиздин айланасында аткарылуучу каражаттадын биримдүүлүгүн камсыздоону колдонууда негизги болуп АЧДга тиешелүү темалардын жоболору эсептелсе, дене тарбиянын каражаттары негизги жоболорду кенен жүзөгө ашырууга өбөлгө түзөт. АКДД сабактарын бекемдөө максатында НФП-1999 талаптарынан ДТ көнүгүүлөрүн системалуу колдонулуусуна көңүл буруу керек. Бул дене тарбия көнүгүүлөрдү, окуучулардын ДТ билим берүү программаларына коюп, жогорку класстын окуучуларынын куракtык өзгөчөлүктөрүн эсепке алып калыптандыруу керек.

Келечекте аскерге чакырылуучулардын денесинин чыңдыгы жана күчтүүлүгү гана эмес алардын психикалык жана психофизикалык, эрктик, чыдамкайлык жана туруктуулук сапаттарынын жакшыртылуусуна өзгөчө көңүл буруу зарыл.

5. Эркек балдардын Куралдуу күчтөр кызматына, аскерге чакырылуусунда жана ага физикалык, психологиялык жактан даяр болуусунда комплекстүү даярдыктар жана тапшырмалар зарыл. Мындай тапшырмаларга тоскоолдуктардан өтүү, 1,5 метр бийиктиктеги устундан басып өтүү, арканга тартылуу, 2 метр бийиктиктен кумдуу жумшак жерге секирүү, бир жерден экинчи жерге ар түрдүү аралыкка секирүү, жекече

таймаштардын түрлөрү, жалпы дене даярдыктар сыяктуу сынактарды киргизүүгө болот.

Сунушталган каражаттардын спецификасы, сабактарды уюштурууда көп кырдуу жагдайлар жана өзгөчө багыт менен айкалаштырып, ишти уюштурууда түрдүү ыкмаларды (фронталдык, тайпалык, жекече) колдонуп, дене көнүгүүлөрдү түрдүү усулдар менен (бирдиктүү, тайпалык, кезектик, аралаш) аткарылат.

Тоолуу айылдардын балдары чөп чаап, жыйноо, чөп, саман пресстерин ташуу, унааларга жүктөө жана жыюу, тоолорго чыгып мал кайтаруу, ал эми түз жерлерде жашаган балдар дыйканчылык менен алектенүү аркылуу эле бир топ деңгээлде денелерин жана булчуң эттерин чыңдап алышкан. Айрым мектептердин көмөкчү чарбалары да бар жана балдарды ал жерлерде иштетүү менен да алардын дене түзүлүштөрүн чыңдап алууга болот.

Диссертациялык иштин мазмуну төмөнкү илимий макалаларда чагылдырылды:

1. Баймуратов, К.К. О психолого-педагогических основах межпредметных связей (интеграции) в современном образовательном процессе [Текст] / К.К. Баймуратов // Наука и новые технологии. –2010. – №9. – С. 95-97. https://elibrary.ru/item.asp?id=25645921

2. Баймуратов, К.К. О содержании понятий объединение в единое целое, (“интеграции”) в педагогической науке [Текст] / К.К. Баймуратов // Известия вузов. – 2011. – № 7. – С. 259-261. https://elibrary.ru/item.asp?id=26454743

3. Баймуратов, К.К. О методах исследования для выявления физической и военно-прикладной подготовки допризывников в общеобразовательной школе [Текст] / К.К. Баймуратов // Наука Образование Техника. – Ош , 2012. – №1,2. – С. 83-85. www.not.kg; Подписной индекс: 77361

4. Баймуратов, К.К. Допризывная физическая подготовка юношей к службе в Вооруженных силах КР [Текст] / К.К. Баймуратов // «Байтурсыновские чтения». – Костанай, 2013. –Часть 2.– С. 197-199. E-mail:nauka_ksu@mail.ru

5. Баймуратов, К.К. Единство средств допризывной и физической подготовки старшеклассников [Текст] / К.К. Баймуратов // «Байтурсыновские чтения». – Костанай, 2013. –Часть 2.– С. 199-201. E-mail:nauka_ksu@mail.ru

6. Баймуратов, К.К. О проблемах подготовки юношей к службе в армии [Текст] / К.К. Баймуратов // Вестник КГЮА. – 2014. –№3 – С. 90-93. E-mail: id_salam@mail.ru

7. Баймуратов, К.К. Обеспечение единства средств допризывной и физической подготовки старшеклассников в образовательном процессе [Текст] / К.К. Баймуратов // Вестник КГЮА. –2014. –№3 – С. 100-101. E-mail: id_salam@mail.ru

8. Баймуратов, К.К. Педагогические условия экспериментального обучения при реализации целостности программы по допризывной и физической подготовке [Текст] / К.К. Баймуратов // «Байтурсыновские чтения» – Костанай, 2015. –Часть 2. – С. 269-271. E-mail:nauka_ksu@mail.ru

9. Баймуратов, К.К. Оценка показателей военно-прикладной физической подготовленности допризывной и призывной молодежи [Текст]/ К.К. Баймуратов // «Байтурсыновские чтения», Костанай, 2015. –Часть 2. – С. 278-280. E-mail:nauka_ksu@mail.ru

10. Баймуратов, К.К. Исследование единства (целостности) средств допризывной и физической подготовки старшеклассников [Текст] / К.К. Баймуратов, Т.С. Разыков // Синергия. – Воронеж, 2017.- № 4 – С. 7-13. https://elibrary.ru/item.asp?id=32388655

11. Баймуратов, К.К. Педагогическое обоснование межпредметного обучения допризывной и физической подготовки старшеклассников [Текст] / К.К. Баймуратов, Т.С. Разыков // Территория науки. – Воронеж, 2017. № 6 – С. 7 -11. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32762926

12. Баймуратов, К.К. Общие выводы и результаты научно-исследовательской работы по объединению средств допризывной и физической подготовке молодежи к воинской службе в вооруженных силах [Текст] / К.К. Баймуратов, Т. Даминов, А. Атабаев // Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. - №12. – С. 373-378. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47469568

13. Баймуратов, К.К. Управление образовательно-познавательной деятельностью учащихся на занятиях по «Допризывной физической подготовки» [Текст] / К.К. Баймуратов, Р.П. Анаркулов // Бюллетень науки и практики. –2022. – Т.8. - №1. – С. 247-251. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47789277

14. Баймуратов, К.К. Условия повышения организованности занятия по «Допризывной физической подготовки молодежи» [Текст] / К.К. Баймуратов,Т.Даминов // Бюллетень науки и практики. – 2022. – Т.8. - №1. – С. 252-257. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47789273

15. Баймуратов, К.К. Об принципах обучения межпредметной связи допризывной подготовки молодежи и физической культуры в общеобразовательных школах [Текст] / К.К.Баймуратов, К.М. Нурматов, О.Т. Абдыраманов // Научные известия. – Нальчик, 2022. – №28. – С. 103-106. https://elibrary.ru/item.asp?id=49030711

16. Баймуратов, К.К. Методы определения итогов обучения в образовательном процессе допризывной физической подготовки молодежи (учащихся) [Текст] / К.К.Баймуратов // Наука и новые технологии. – Бишкек. 2022. - № 6. – С - 274-277 sje.kg.2009@mail.ru WWW.science-jurnal.kg

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования **Баймуратова Кубаныча Курманбековича на тему: «Обеспечение единства средств допризывной и физической подготовки старшеклассников в образовательном процессе» по специальности 13.00.04** – теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры

Ключевые слова: физическая и допризывная подготовленность, единство средств и межпредметная связь.

Объект исследования - педагогический процесс допризывной и физической подготовки старшеклассников в общеобразовательной школе.

Предмета исследования - образовательно-познавательное содержание и методы допризывной и физической подготовки учащихся старших классов.

Цель исследования – научно-педагогическое и экспериментальное обоснование единства используемых средств допризывной и физической подготовки учащихся старших классов общеобразовательной школы для повышения эффективности их подготовки к службе в рядах ВС КР.

Методы исследования – теоретические (анализ литературы, изучение нормативно-правовых актов, программных документов и статистических данных) и эмпирические (анкетный опрос, педагогические наблюдения, педагогический эксперимент, тестирование физической, допризывной, психофизиологической подготовленности, методы математической обработки фактических данных.

Научная новизна полученных результатов: уточнено понятия «интеграция», его роль в обеспечении межпредметной связи в реализации общеобразовательных предметов в целом, отмечена ее не достаточная разработанность, обосновано, что обеспечение единства средств допризывной и физической подготовки учащейся молодежи является новой научной проблемой, разработана методика допризывной и физической подготовки старшеклассников, основанная на единстве средств физического воспитания, активизирующая образовательно-познавательной деятельность учащейся молодежи, значительное повышению их физической и допризывной подготовленности.

Уровень использования - теоретические и методические рекомендации используются в подготовке учителей допризывной подготовки и физической культуры, повышения квалификации учителей; педагогические предпосылки и методология исследования в области допризывной подготовки молодежи, основана на широком использовании межпредметной связи, в практике работы со старшеклассниками общеобразовательных школ с целью улучшения их подготовленности к предстоящей срочной службе в рядах Вооруженных Сил.

Область применения – рекомендуется использовать в процессе подготовки будущих педагогических кадров и в практике проведения уроков физической культуры и допризывной подготовки в общеобразовательной школе.

Баймуратов Кубаныч Курманбековичтин 13.00.04. – Дене тарбиясынын теориясы жана методикасы, спорттук машыгуу, ден соолукту чыңдоо жана адаптивдик дене тарбиясы адистиги боюнча «**Окуу процессинде жогорку класстын окуучуларын аскерге чейин жана дене тарбиясы боюнча даярдоонун каражаттарынын биримдигин камсыздоо»** деген темадагы диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндү сөздөр: дене жана аскерге чейинки даярдык, каражаттардын биримдиги, предметтер аралык байланыш.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку класстарынын окуучуларын аскерге чейинки жана дене тарбиянын педагогикалык процесси.

Изилдөөнүн предмети: жогорку класс окуучуларын аскерге чейинки дене даярдыгын билимдерин, таанып-билүүнүн мазмуну жана методдору.

Изилдөөнүн максаты: окуучулардын Куралдуу күчтөр катарында кызмат өтөөгө даярдыгын натыйжалуу жогорулатуу максатында, аскерге чейинки дене даярдыгында колдонулуучу каражаттардын биримдигин илимий-педагогикалык жана эксперименталдык жактан негиздөө.

Изилдөөнүн методдору: теориялык (илимий-усулдук адабияттарды, нормативдик-укуктук актыларды, программалык документтер жана статистикалык маалыматтарды изилдөө) жана эмпирикалык (анкеталык сурамжылоо, педагогикалык байкоо, эксперименттер, сыноолор жана тест жүргүзүү, материалдарды математикалык негиздерде иштеп чыгуу) методдор.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: «интеграция» түшүнүгүнүн окуп-үйрөнүүдөгү жана предметтер аралык байланыштардагы кызматы такталды. Окуучуларынын дене жана аскерге чейинки даярдыктарын жакшыртуу маселеси республикабызда жаңы илимий-методикалык проблема болуп эсептелинип өзгөчө изилдөөлөрдүн жүргүзүлүүсүн талап кылууда. Изилдөөбүздө дене даярдыктар гана эмес алардын ар тараптуу тарбиялануусуна да өзгөчө көңүл бөлдүк.

Диссертациялык иштин натыйжаларынын колдонулуу чөйрөлөрү жана деңгээлдери: диссертацияда берилген теориялык жана усулдук жоболор жогорку класстардын окуучуларынын дене жана аскерге чейинки даярдыктарын жакшыртуу багытында эмгектенген мугалимдердин күндөлүк иш-аракеттеринде колдонулат. Уландардын аскерге ар тараптуу даярдыкта аткарылган изилдөөлөрүбүз билим берүүдө жана башка мекемелерде айрым реформаларды жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Аскерге чейинки даярдыкты күчөтүү менен республиканын куралдуу күчтөрүнүн сапатын жогорку деңгээлге көтөрүүгө мүмкүнчүлүктөр түзүлөт.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын колдонулуу чөйрөлөрү: биз сунуштаган сунуштарды жогорку класстардын окуучуларынын аскерге чейинки дене даярдыктарын жакшыртуу багытында эмгектенген мугалимдер күндөлүк педагогикалык иш-аракеттеринде колдоно алышат жана алардан биз келечекте сунуш-пикирлерди күтөбүз.

SUMMARY

dissertation research of **Baymuratov Kubanych Kurmanbekovich on the topic: «Ensuring the unity of means of pre-conscription and physical training of high school students in the educational process» in the specialty 13.00.04 -** theory and methodology of physical education, sports training, health-improving and adaptive physical culture

Key words: physical and pre-conscription readiness, unity of means and interdisciplinary connection.

The object of the study is the pedagogical process of pre-conscription and physical training of high school students in a comprehensive school**.**

The subject of the study is the educational and cognitive content and methods of pre-conscription and physical training of high school students.

The purpose of the study is scientific, pedagogical and experimental substantiation of the unity of the means used for pre-conscription and physical training of senior school students in order to increase the effectiveness of their preparation for service in the ranks of the Armed Forces of the Kyrgyz Republic.

Research methods are theoretical (literature analysis, study of legal acts, program documents and statistical data) and empirical (questionnaire survey, pedagogical observations, pedagogical experiment, testing of physical, pre-conscription, psychophysiological readiness, methods of mathematical processing of actual data.

The scientific novelty of the results obtained: the concept of «integration» is clarified, its role in ensuring interdisciplinary communication in the implementation of general educational subjects in general, its insufficient development is noted, it is justified that ensuring the unity of the means of pre-conscription and physical training of young students is a new scientific problem, a methodology for pre-conscription and physical training of high school students, based on the unity of means of physical education, activating the educational and cognitive activity of students, a significant increase in their physical and pre-conscription preparedness.

The level of use - theoretical and methodological recommendations are used in the training of teachers of pre-conscription training and physical education, advanced training of teachers; pedagogical prerequisites and research methodology in the field of pre-conscription training of young people is based on the widespread use of interdisciplinary communication in the practice of working with high school students of general education schools in order to improve their preparedness for the upcoming military service in the Armed Forces.

Scope - it is recommended to use in the process of training future teaching staff and in the practice of conducting physical education lessons and pre-conscription training in a general education school.

Формат 60х84 1/16. Офсеттик басып чыгаруу.
Кагаз офсет. Көлөмү 1.5 б.т.
Тиражы 100 нуска. Буйрук

Басылып чыккан   басмакана Ж. И. «Сарыбаев Т. Т.»
720040, Бишкек, И. Раззаков, 49 көчөсү